

A XIX. SZÁZAD TÁRSADALOMFILOZÓFIAI TERMÉSE.

— Áttekintés. —

II.

Végig tekintve így az általános filozófiatörténetben, főleg a nagyobb filozófusoknál s az egyes szaktudományok terén található társadalomfilozófiai elméleteken és adalékokon, most a tulajdonképpeni szociális kérdéssel foglalkozó társadalomfilozófiai irodalomra térhetünk át.

Maga a szocializmus egyivású fejlődés a pozitivizmussal. Saint-Simon- munkáinak gondolatai, a saint-simonizmus volt mind a kettőnek kicsiráztató melegágya. Ez érdekes ember (1760—1825), a *szocializmus atyja*, a róla nevezett első *szocialista-iskola megalapítója* a nagy forradalomban is részt vett, mint »grand seigneur sans culotte« s ekkor nemesi rangjáról is lemondott. Fogságba is került s később kiszabadult. Eleinte a tudományok nagy enciklopédiájának megírásával akarta előkészíteni a társadalom átalakulását, de mikor később ily átalakulásra alkalmasnak ítélte a politikai viszonyokat szocialisztikus műveiben (*Reorganisation de la société européenne* 1814., *L'organisateur* 1819., mely a híres *parabole politique*-ot tartalmazza, azzal a kérdéssel, mit vesztené Franciaország, ha 3000 földi javakban bővelkedő fiát és mit, ha 3000 művészt, tudóst és munkást veszítené el. *Systeme industriel* 1821—22., a munka, az ipar története. *Catécisme des industriels* 1823.) azt hirdeti, hogy a társadalmi megújulásban az *ipari, gazdasági élet* teendő az első sorba s a tulajdonképpeni *kormányrendszer* ennek *alárendelendő*. Élete végén új kereszténységet hirdetett (*Nouveau*

pia) parancsaiból álljon s a földi élet teljes jogát állítsa vissza a középkori túlvilági vágyódás helyébe.

Saint-Simon az *egyéni tulajdonjogot a köznek való hasznahajtásra* alapítja. Az emberek ne egymást, hanem a földgömböt zsákmányolják ki. Az állam kötelessége az emberi erőket az útépités, csatornázás, lecsapolás, a talaj termővé tételének nagy vállalataira összesíteni, a melyeket az egyéni érdektől nem várhatnak. Így a Suez- és Panama-csatornát létrehozó gondolat is a saint-simonisták agyában termett. Franciaország is sokat köszönhet vasutak, csatornák, gyárak, bankok dolgában a saint-simonizmusnak.

A középkort hatalmas szervezeti korszaknak tekintette, melyben a papok nem sarlatánok, mint Voltaire tartotta, hanem a nemzet legelőrehaladottabb része voltak. E kort a kritika s a forradalom elsepervén, saját korát szellemi, társadalmi káosznak vélte, melyben új szervezeti korszakot csak a pozitív tudományok előhaladása és rendszerbefoglalása idézhet elő, ezt tette aztán Comte, s másrészt az ipari és gazdasági élet első helyre tétele az államéletben, s ezt hirdette iskolája, a saint-simonizmus.

Így alakult meg a szocializmus alapgondolata s az első szocialista iskola. Innen, a század elejéről elindulva, aztán oly gazdag társadalomfilozófiai irodalmat mutat fel ez a század, mint kívülről egyik sem az emberi gondolkodás történetében. Mielőtt e fejlődést áttekintenők, vessünk néhány pillantást magukra az e társadalomfilozófiát mozgató eszmékre.

Korunk társadalmában bizonyos osztályok mindinkább elégedetlenekké válnak helyzetükkel. A társadalom többsége érzi is, hogy a világ javainak elosztódása nem történik a munka és az érdem igazságos arányában. Az e bajon segíteni akaró javítók, újítók három főirányban haladnak gondolataikkal; e három felfogás: az *anarchizmus, kommunizmus és szocializmus*. Szerencsére az első két irány eltölpül a harmadik mellett. De hát honnan fejlődött ki e három különféle felfogás? Részünkről a forradalmi, a 89-es eszmék (*liberté, égalité, fraternité*) hármasságában látjuk e három irány eredetét. Jelenünkön ez eszmék munkáltak s úgy látjuk, hogy az egyéni *szabadság (liberté) végtelenségig való kiszélesítése az anarchizmus; a föltétlen egyenlőségre (égalité) törekvés a kommunizmus*, mert hisz minden különbség legfőbb előidézője az egyéni tulajdon; az ideális *testvériség (fraternité)* megvalósítását czélozzák a mindenféle

szociális, társasközösségek békés kooperációval, melyet az államhatalom szabályoz. Nézzük csak külön-külön mind a hármat, mielőtt a történeti fejlődés során végigtekintenők.

Az anarchizmus. Ha az egyén a fennálló társadalmi rend mellett szellemi tehetségeit nem érvényesítheti eléggé, vagy nem élvezheti munkájának igazságos gyümölcsét, könnyen kifejlődhetik benne az anarchikus eszme,* hogy ebben a társadalom oszlopai a hibásak. Az anarchizmus merőben utópia jellegű rendszere most már a következő negatív, azaz destruktív és a következő pozitív elvekből alakul meg: *destruktív elvek:*

1. *semmi felsőbbség,* sem Isten, sem államhatalom. Ezt az elvet nevezi Desjardins a »tekintély, a *felsőbbség iszonyatosságát*-nak. Ezt fejezi ki Blanqui »sem Isten, sem fölebbvaló! (Ni Dieu, ni maitre) és Grave »a haza csak szépen hangzó szó« jelszavai; 2. *nincs tulajdon,* mint Proudhon mondja: la propriété c'est le vol. *Pozitív elvek:* 1. az *egyéni szabadság* végletekig való kiszélesítése: tedd a mit akarsz — jelszóval; 2. *minden mindenkié* az ököljog szerint.

A kommunizmus oly új társadalmi formával akar segíteni a tőke és a munka aránytalan elosztódásán, melyben az *állam mindenható, egyéni tulajdon szintén nincs,* minden *közvagyon* s mindenben a teljes közösséget hirdeti.

A szocializmus elismeri az *egyéni tulajdont, erős államhatalmat,* csak a *munka és tőke viszonyának szabályozását* követeli az államhatalom részéről. Ennek mikéntje pedig, maga az *igazi szociális kérdés* főleg egyrészt a *társadalom ipari kooperatív szövetkezeteket* (fogyasztó szövetkezetek, Consumvereine, Vorschussvereine, Cooperativstores, buildingsociety, cooperativ company) létesítő *társulásbeli tevékenységében* és másrészt az *államnak a munkás helyzetét javító, védő és oltalmazó törvények, iparfelügyelőségek és hatóságok* által való támogatásában fogja, a hogy látszik, megoldását nyerni.

Különben a kommunisztikus és szocialisztikus elméletek közt sokszor szigorú határ nem vonható. Lássuk a történeti fejlődést.

Szociális kérdés alatt közelebbről a *munka és a tőke aránytalan elosztását* értjük a mai társadalomban s ezzel kapcsolatban a törekvést a *vagyontalan munkásosztály anyagi és szellemi helyzetén segíteni.*

* Desjardins: L'idée anarchiste.

A munkáskérdés csak részletkérdése a szociális kérdésnek. A munka és tőke aránytalan elosztásának ténye oly régi, akár a polgárosodás, de csak az újabb korban főleg a felvilágosultság és a forradalmi eszmék hatása alatt jönnek tudatára e ténynek s mindinkább helytelenítik. Nagy mértékben járult hozzá a XIX. századdal nekilendülő gépipar, mely a kapitalista tőkét aránytalanul növelve a munkásosztály helyzetét annyira rontotta, hogy a tulajdonképpeni munkáskérdést ez vetette felszínre s a szociális kérdést ez teremtette meg, feltárván a kultúra bámulatos haladásával járó bajokat.

Annyi tény, hogy manapság *mindinkább megérlelődött az az általános felfogás, hogy a munka és a tőke, a világ javai aránytalanul vannak elosztva.* Innen a fokozott törekvés: *segíteni a munkás anyagi, szellemi helyzetén, innen a munkásvédelem szervezeti biztosítások útján.*

Azokat az elméleteket és társadalmi mozgalmakat foglaljuk már most a tágabb értelemben vett *szocializmus* elnevezés alá, melyek e társadalmi kérdést megoldani, megoldását előmozdítani, a munkás helyzetén javítani iparkodtak. A szociális kérdést a XIX. század elején nekilendülő gépipar, mint munkáskérdést égetővé tevén, oly gazdag ilyen *társadalomfilozófiai irodalmat* indított meg, a milyent egy század sem mutat fel.

Általánosan jellemző azonban e szocialisztikus és aztán a belőle fakadó kommunisztikus elméletekre is, hogy *nem a társadalmi jelenségek természete és a közös élet törvényeiből* indulnak ki, hanem annak az *általános emberi boldogságra való vágyódásnak alkotásai.*

A lassú gyakorlati átalakítások útján való sokkal becsesebb javításokkal szemben egész hosszú sorát vetette fel e kérdés a legvakmerőbb, az egész társadalmi rendet felforgató elméleteknek, melyeknek nagy része utópia jellegű, a mint hogy e szocialisztikus és kommunisztikus rendszereknek is az előbbi korok, hagyományos intézményeinek jogát vitató államregényei, utópiái egyengették útjokat.

De ha ily utópiajellegűek is e rendszerek, *gondolat fejlesztő, erjesztő, élesztő* hatásuk tagadhatatlan a társadalmi problémákat, főleg a munka társadalmi szervezésének kérdését illetőleg. Ez elméletek *tárták fel* igazában a *munkásosztály helyzetét*, ezek mutatták ki, hogy a fennálló társadalmi rend *nem a lehető legjobb*, új problémákat tűzve így a társadalmi tudományok és politika elé, s *épp ezek érlelték meg a meggyőződést* ama, az

elméletek kiinduló pontjául szolgáló tény igazságáról, hogy a munka és a tőke, a világ javai aránytalanul elosztvák. Kimutatták így a társadalom körtüneményeit s okait és jól mondja Medveczky, hogy a *társadalmi patológia* a társadalmi tudományoknak mindenesetre egyik legfontosabb feladata s ez adja a *társadalmi reformoknak, mint patológia a terápiának, alapját*.

A modern szocializmusnak, ha *Babeuf* előzetes mozgalmát (1793—97.) nem számítjuk ide, ki összeesküvést szervezett, hogy a francia kormányt megbuktassák és újabb rémuralom alatt a nemzeti vagyont feloszszák s kit 1797-ben kivégeztek, tulajdonképpen megalapítója, mint már említettük, *Saint-Simon*.

Az alapjában véve ideális jellegű, a társadalomnak a pozitív tudományok alapján való megújulását célzó saint-simonizmust azonban, mely az ipari, gazdasági érdekeket akarta elsőkké emelni, nagyiparosokra és tudósokra bízva a vezetést s legjobban szenvedő munkásosztályt szellemi és gazdasági tekintetben fölemelve, követői mindinkább túlhajtották. Csak a tiszta *egyéni birtokot* fogadva el, a család örökösödésjogát meg akarták szüntetni s az *örökjogot az államra ruházni, mely bankrendszer útján oszsa fel a munkát és a jövedelmet az egyének közt képességeik és munkájuk szerint*. Ez iskola első apostola *Bazard*, nevesebb tanítványai *Carnot, Michel Chevalier, Fournel, Barrault* voltak.

Legtúlzóbb hajtása ez iskolának *Enfantin* köre volt, ki saint-simonista vallást hirdetett, munkával és élvezettel egybekötött istentisztelettel és a nemi életre való előírásokkal, miért is az intézők a rendőrség elé kerültek (1832.).

Sajátságos szocialista irányt képviselt *Hugues Félicité Robert de Lamennais* (1782—1854.). Eredetileg a forradalom után támadt visszahatás vallásos irodalmából emelkedik ki. *De la religion considérée dans ses rapports avec l'ordre civil et politique* (1825—26.) művében a vallást és a szabadságot akarja összeegyeztetni. »Isten és szabadság« jelszóval lapot is indít (*l'avenir*). *Paroles d'un croyant* (1833.) művében a népfelséget a vallás nevében követelte és hirdette. E rengeteg népszerű művét, a mint az előbbit is, a pápa átka érte. Erre *Affaires de Rome* (1836—37.) művében szakított az egyházzal, az állammal s *Livre de peuple* híres és ritka népszerű munkájában a *keresztény vallás szocializmusát* hirdetve, a szív belső vallása nevében követeli a szocializmust.

François Fourier (1772—1840.) külön kommunista rendszernek, a *fourierizmus*-nak megalapítója. Ennek hívei a fennálló

társadalmi rend teljes felforgatásával a társadalmat 400 családból, 1200—1800 emberből álló falankszokra akarták osztani, a melyek közös lakó és dolgozó helyiségben, falanszterben éljenek s ezek felett a Konstantinápolyban székelő omniarcha uralkodjék.

Pierre Joseph Proudhon (1809—1865.) híres francia kommunista, ki népbankot alapított (1848.) az adófizetés megszüntetésére s munkái miatt többször elítélve külföldre menekült, számos munkája közül a leghíresebb a *Tulajdonról* írott, melynek hívei részéről gyakran idézett fő tétele: »a tulajdon lopás«.

Időközben érdekes átalakuláson ment át a nemzetgazdaságtan tudománya, úgy, hogy a szocialisták joggal láthatták benne elnyomójukat. A társadalmi életnek e tudományát ugyanis, melyet Adam Smith alapított meg, *David Ricardo* (1772—1823.), angol bankár műveiben (főleg *Principles of political economy and taxation*) folytatta, kiegészítve Smith munkamegosztás és kereskedelem elvét *értékelméletével*, mely szerint *az érték egyetlen forrása és mértéke a munka*. Az érték képződését, a tőke fejlődését vizsgálva oda jut, hogy a földbirtokos jövedelme, a járadék folyton növekedni fog, a munkások bére pedig folyton csökkenni fog, mert minden jószág annyit ér, a mennyi munka rejlik benne, mert a munka szabja meg az értéket. *Frédéric Bastiat* (1801 —1850.) francia nemzetgazda kiegészítette mindezt az *ipari szabadság* hirdetésével.

Az így keletkezett ipari szabadságot és szabad kereskedelmet hirdető iskola a *klasszikus nemzetgazdasági iskola*, melynek vezérgondolata az *értékelmélet*, tengelye a *béke* s mely míg egyrészt a *történeti és nemzeti különbségeket* éppen nem véve tekintetbe, ez alapelvekből tiszta elvont levezetéseké vált, különösen későbbi művelőinél, *Cairnes*-nél és *Senior*-nál, addig másrészt *egyoldalúságában a tőké uralkodását hirdette a munkásokkal szemben*, a kik joggal láthatták benne elnyomójukat.

Itt említjük meg *Malthus* népesedés-elméletét. *Thomas Robert Malthus* (1766—1834.) angol nemzetgazda *Essay on the principles of population* (1798.) főművében állította fel a róla elnevezett híres *népesedés-elméletét*, mely szerint *az emberek szaporodása a geometriai haladványok szerint halad, míg az élelmiszerek csak aritmetikai haladványban* gyarapodnak s az így bekövetkezendő túlnépesedés betegségeket, nyomorúságokat s a halandóság növekedését vonja maga után. Ezért mértékletesen kell élni és csak az nősüljön, a ki családját minden körülmények közt el tudja majd tartani. Heves támadások

érték ez elméletet, mivel sokan a fajtalanság védelmét látták benne.

A tőke egyeduralmával szemben föllépő és a munkást védelmező német szociáldemokrata-párt megalapítója *Ferdinand Lassalle* volt (1825—1864.), ki jogfilozófiai (*Das System des erworbenen Rechte*. 1861.) munkájával is kitűnt, röpirataival, beszédeivel, vitázó irataival (*Macht und Recht*. 1863. *Was nun?* 1862. *Arbeitersprogramm*. 1862.) pedig a tőke ellen egyesíteni akarta a munkásokat, hogy maguk legyenek a termelők. *A munkásvédelem első előharcosa, a szociáldemokrácia megalapítója*. A szociáldemokrácia elméletírója azonban Marx volt. *Karl Marx* (1818—1883.) a német szociáldemokrata-párt legkiválóbb vezére, ki megalapította (1864.) a munkásvédelmet célzó *internacionálét*, nemzetközi munkás-szövetkezetet. Számos német és francia szocialista munkája közül társadalomfilozófiai értékű a »Tőke« (*Das Kapital*. 1867—83.), mely a szociáldemokrácia és egyáltalán a *modern szocializmus elméletkönyve, kódexze*. A »vörös internacionále« e marxista elmélete, a marxizmus tisztán Ricardo alaptételéből indul ki, csakhogy természetesen ép homlokegyenest ellenkező eredményre jut, lévén a szociáldemokrácia a tőke esküdt ellensége. Szerinte a termelés jelen kapitalista módja a munkásokat *csak szegényesen vagy éppen nem elegendően* látja el bérrel. Gyökeres *társadalmi forradalom* hivatva van rajta segíteni.

A szociáldemokraták, a szocialisták nemzetközi szövetkezetéből szakadtak ki a szélső túlzók, *Bakunin* és hívei, mint anarchisták, kik a mai fennálló társadalmi rend teljes felforgatására törekednek s mint ilyenek veszedelmes és káros elemei társadalmunknak. Megemlíthető még *Louis Auguste Blanqui* (1805—1881.) ki sok anarchista zendülésben vett részt s élete javát börtönben töltötte, semmi felsőbbiséget sem ismerni el — ez volt jelszava. Továbbá *Grave*, ki még a hazát is csak szépen hángzó szónak tekintette.

A kommunizmus is tulajdonképpen a szocializmus egyik szélső hajtása, mely Fourier-val s Proudhon-nal kezdődött s mely *abszolút egyenlőséget* akarna, a *magántulajdon eltörlésével* és *teljes* (föld, birtok, vagyon, nő) *közösséggel* innen neve is: kommunizmus.

Megemlítendő még *Robert Owen* (1771—1858.) angol kommunista, ki kommunista községet (New-Harmonie) alapított (1823.) Észak-Amerikában, de ez csakhamar feloszlott. Később

Angliában volt lelkes vezetője a munkásegyletnek: hívei az *owenisták*.

Különösebb figyelmet érdemel *Etienne Cabet* (1788 — 1856.) francia kommunista, ügyvéd, képviselő, később ügyész, a júliusi forradalomban a demokrácia kiváló hírlapírója, megírja *mind a két forradalom történetét*, politikai működése miatt börtönre ítéltetvén, Angliába menekült s itt írja *Comment je suis communiste* röpiratát, melyben nincs megalégedve a köztársasági kormányformával, majd *Voyage en Icarie* államregényében *kommunista tervzetet* ad, melyet Amerikában, Texasban meg is próbált szervezni, de balsikerrel, mert az icariai gyarmat őt elkergette. Államregényében adott tervzete az *abszolút egyenlőség* keresztülvitelére törekszik, *birtokközösséget, kollektív tulajdon rendszert, általános munkakötelezettséget ajánl*. Egy társadalom, egy család, egy birtok, egy tőke. Kiemeli, hogy bűn és nyomor csak a rossz társadalmi szervezetből fakad. Szerinte a *kereszténység* első vezetői, az első keresztény atyák is az ily közösséget hirdettek. *Lassú*, nem erőszakos *átmenettel* (régime transitoire) képzelné behozhatni e rendszert, a szerzett jogokat egyelőre még meghagyva, csak a szegények helyzetén javítva *progressív egyenlőséggel*, mely az örökségek, adományok, szerzeményekre hozott új törvényekkel a tőke progressív megadóztatásával megakadályozná a vagyon felhalmozódását. Nem a vagyonos osztályt akarja megfosztani, hanem az alsó osztályt gazdagítani (égalité d'abondance). Nem szerződés hozta létre a társadalmat, hanem egyik nép *meghódította* a másikat, az arisztokraták a nagy tömeget. Tiszta családi életet követel. Nagy a *nők* tisztelete.

Cabet a *modern kommunizmus előharczo*s.

Megemlítjük még *Louis Blanc*-t (1811—1882.) a gazdag munkásságú kommunista író.

Cabet után annál inkább felemlítendő az amerikai Bellamy szoezialista államregénye. *Edward Bellamy* (1850—) *Visszapillantás* (Looking backward) 2000—1887 című szoezialista regényében — a társadalmi fejlődésnek Comte szerint legfelső: békésiparos fokához képest — a jövő államformájául az *ipari köztársaságot* rajzolja *ipari sereggel* és *elnökkel*. Minden nemzet ily ipari köztársaság s az egész világ ily ipari köztársaságok szövetsége.

Ez ipari köztársaságban, a mai viszonyok helyett, mikor sok gazdag semmi munka egyenértéket nem ad gazdagságáért és sok szegény munkája nincs kellően díjazva, — *a tőke és*

munkaadás középpontosítva az állam kezében. Megszűnt az állandó hadierő s általános hadkötelezettség, de helyébe jött a munkáskérdés megoldásaképp, az *új államforma alaptörvénye: az általános munkakötelezettség* (21—45 évig) az ipari seregben, szervezve 3 éves rendes szolgálattal s azontúl az önkéntesek saját választása szolgáltatásával. E seregnek a nők is tagjai, mert *ez a társadalom legfőbb törvénye, az édeni ediktum.* Az önkéntes foglalkozások arányát a munkaidővel szabályozzák.

A kicserélést eszközöző kereskedelem és médiuma a pénz megszűnt. Pótolják az *állam elosztó intézetei s a munka fejében nyert hitel az állam áruházaiban,* hol a polgárok hiteljegyeiből szelvényeket szednek be az áruk fejében. *A kínálatot szigorúan szabályozzák a kereslet szerint.*

Így a lehetőségig föltétlen az *egyenlőség* az emberek közt, kiknek *társadalmi állását egyedül munkájuk a nemzet szolgáltatában határozza meg.* Ez az egyetlen rangkülönbség a *munka arisztokráciája.*

E katonai beosztású békés ipari köztársaság ipari sereggel és általános munkakötelezettséggel megvalósíthatatlan utópia, mert — s ez legfőbb baja — benne az állam mindenhatósága megöli az egyént, az egyéniségeket, a szabad versenyt,* a szabad vagyonszerzés hatalmas ambícióját, a szabadsajtót, az ellentétes vélemények gyümölcsöző küzdelmét, az eleven, pezsgő élet e föltételeit. Nem is lehet föltétlen egyenlőség az emberek között, hisz a természet sem osztotta el egyformán a tehetségeket. De Bellamy csak általában irányító példát akart adni, mint maga is mondja s a fejlődés általános menetére nézve úgy látszik Bellamy *nemzetig kooperatív iparrendszere,* s e *nemzeti kooperatív iparrendszer elve* maga nem egészen utópia. Érdeme e mellett az *általános munkakötelezettségnek* mint a társadalom alaptörvényének hangsúlyozása.

Körötte egész iskola keletkezett az *új-naczionalisták* nemzetiesítők, kik egész programmal szolgálnak az átmenet képező nemzetiesítéshez: az iskolák, világítás-vállalatok, vasutak, telegráf, posta, telefon, bányavállalatok folytatólagos elnemzetiesítésével, azaz államosításával.

Bellamy elvének részben való megvalósítását mutatja *Godin* francia kísérlete a *guise-i familistère*-ben, a munkások e családi államában, melyben *Godin* a tőke és munka viszo-

* Mint ezt *Michaeli* bírálatkép írt *Pillantás a jövőbe* című munkája is különösen kiemeli.

nyának szabályozását szintén egységes kooperáció útján bírta elérni. E kísérletről szól munkája: *Mutualité sociale et association de capital et du travail*.

Időközben a nemzetgazdaság tudományában is új iskolák léptek fel. A klasszikus iskolával szemben, mely elvont, logikai levezetéseiben figyelmen kívül hagyta a történeti és nemzeti különbségeket, az új irány ép ezek felé fordult s így született meg a *történeti iskola*. Míg a klasszikus iskola a társadalmat mechanikai összetett gépezetnek tekintette, addig a történeti iskola *élő, fejlődő szervezetet, organizmust* látott benne. Innen a nevük *organicista iskola* is. Ez iskola külön fejlődő fokozatait képviseli *List, Roscher, Schmoller*, mely utóbbi magát már egyenesen organikus-történeti iskolának nevezi. Itt már azt hirdetve, hogy a társadalmi jelenségek is a változatlan természeti törvényeknek vannak alávetve, összeérte a tudomány Comte és Spencer *szociológiájával, társadalom-természettudományával*.

Külön kell felemlítenünk a kiváló francia nemzetgazdasági író, *Pierre Leroy-Beaulieu* (1843), az *Economiste français* szerkesztőjét, ki gazdag munkásságában, főleg a *Nouveau Socialisme* s az *Essai sur la repartition des richesses* (1881) műveiben ép azt iparkodik kimutatni a szocialistákkal szemben, hogy a vagyon tényleg mindinkább egyenletesebben oszlik meg a nép közt, hogy ez irányban a mi a szocializmus törekvéseiben életrevaló, egészséges, tényleg meg is valósul lassú átalakulással, a többi pedig csak ábránd.

Végig tekintve a század társadalomfilozófiai munkáit, külön kell szólnunk *Eötvös József br.*-ről, ki külföldön is kiváló elismerésben részesült *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* (1851—54) című művében a század vezéreszméit: az *egyenlőséget, szabadságot* és *nemzetiséget* tárgyalja, nem terjeszkedve ki a szocialisztikus és kommunisztikus mozgalmakra. Szerinte az államtudománynak is a tapasztalatból kell kiindulnia, biztos alapja a tapasztalás. E vezéreszmékhez való alkalmazkodás ugyanis az állami életben súlyos bajokhoz vezetett, *tehát az eszméket módosítani kell*, E három eszme maga *ellenkezik egymással* s külön megvalósítására mindegyiknek *felforgatná az állami életet* s az *emberiséget még akkor sem elégítené ki*. Szerinte már most a feltartóztatlan fejlődés menete e téren az *állam mindenhatóságának elméletéről az egyes mindenhatóságának gyakorlatára* vezet át. Az állam-

formát kell tehát módosítani a társadalmi rendhez mérten. Most már azt vizsgálja, mennyire lehet *megszorítani az állam korlátlan hatalmát* ép az állam és az egyén érdekében s így jut az *önkormányzat* nagyszabású kifejtéséhez, mely az *egyéni szabadság és az államhatalom harmóniába hozatalának* nagy problémájára a felelet s ép e probléma felállítását s rá adott feleletét emelte ki a francia Laboulaye elismerő kritikája is. Eötvös e műve mindenkor értékes társadalomfilozófiai munka marad, melyet — fontosnak tartjuk konstatálni — ép az egyéni szabadságot az államhatalommal harmóniába hozó alapeszméjével méltán állíthatunk Stuart Mill vagy Herbert Spencer ugyanez elvet hirdető munkái mellé.

Mellette megemlíjtük *Schwarcz Gyulát*, mint az államformák tudományának egyik leghivatottabb európai művelőjét, ki különösen az apró ó-görög államocskákban létezett államformáknak leghivatottabb ismerője volt.

Végül külön kell megemlítenünk a két modern művészet-társadalom filozófusról: Guyau-ról és Ruskin-ről. *Gyau*, a korán elhunyt francia filozófus esztétikai, szociológiai műveiben (*Problemes d'esthétique. L'art au point de vue sociologique. L'Irréligion de l'avenir.*) kiválóan kiemelte a művészet társadalmi szerepét, mint a *társadalmi együttérzésnek ép sajátos szuggesztív érzésszervei folytán leghatalmasabb ápoló tényezőjét a »szociabilitás«-nak legerősebb szuggesztív tényezőjét* s mint ilyen, azt hiszi, hivatva a művészet a társadalmi együttérzés, a szociabilitás másik már hova-tovább szerinte mindinkább halványodó tényezőjét, a *vallásos érzést pótolni* a jövőben, mit annál inkább tehet, mert az esztétikai érzésekkel a művészet a vallásos érzés jelenségeinél *erősebb szuggesztív tényező*. E szociabilizáló, társadalmi szuggesztióból magyarázza most már a *művészet* összes jelenségeit, sőt a *műkritikát* is.*

John Ruskin, angol művészet és társadalomfilozófus számos munkájával (*The Stones of Venice. Modern Painters. Sesame and Lilies. The two Pash. Crown of wild Olive. On the old Road.*) megkapó nyelven a társadalom reformálását hirdeti az *egészséges, természetes és művészettől széppé és boldoggá tett élet* eszményének szempontjából, ezért a gépeket széllel, vízzel kell hajtani, ne rontsák meg a levegőt, a mechanikus gépmunkát

* Dr. Pekár Károly. *Művészet és társadalom Guyau szerint*. Huszadik Század. 1901. 5.

büntetésekkel vagy másra alkalmatlanokkal végeztessük, de a földművelés egészségét fentartó, nyugalmat adó testi munkáját mindenki végezze (mint például Gladstone s Tolsztoj). Csak így jöhet létre *egészséges, nemes faj*, s akkor a *művészet* is, mely a lelki tartalom kifejezője, *reformálódik, egészséges, természetes és benső* lesz s *boldoggá teszi az életet*. Még az *ipartárgy akná*i is a gépiparral szemben művészi formát követel. Az *esztétikai gyönyör* szerinte *szeretete annak, a mi megérdemli, hogy szeressék*, tehát a maga lényegében jó s így erkölcsi jellegű. *Mit szeretsz?* — kérdéssel ép ezért megismerhetni véli mindenkinek benső lelki jellemét.

Ha társadalom-reformálása nagyrészen utópia is, mégis érdeme, hogy a művészet fejlődését helyes irányba terelte, a bensőséget és természetességet hirdetve s a művészi kritikát is bensőbbé, a műemkek kiegészítő magyarázójává tette.

Az előbbiekkal kapcsolatban említhetjük fel azokat az ideális álmodozókat, kik nem számolva a jelen társadalmi élet és fejlődés nélkülözhetetlen és a számításból soha ki nem hagyható tényezőivel saját ábrándos ideáljaik szerint szeretnék újra szervezni, reorganizálni az egész emberi társadalmat. Részben már Ruskin is idetartozik, mindazonáltal józan angol felfogása és egészséges ideálja csak jó hatással volt a gyakorlatban a művészet fejlődésére. Annál kevésbé gyakorlati értékűek a nagy német álmodozó, *Nietzsche* gondolatai, ki mintegy Schopenhauer pesszimizmusát folytatva később (*Menschliche, Altzumenschliches. Der Wanderer und sein Schatten. Morgenrote, Gedanken über die menschlichen Vorurteile. Die fröhliche Wissenschaft*) Rousseau módjára kel ki az állam, az írók, tudósok, különösen a filozófiai professzoroktól meghamisított művelődés s a művelődés filiszterei ellen, önmagával is a legnagyobb meg hasonlásban, míg utolsó éveiből való műveiben (*Also sprach Zarathustra*) afféle misztikus szépség-vallást hirdet már elme-kórházba kerülve mindinkább örületbe boruló szegény elméjével és sajátos nagyszavú stílusával. Nietzsche *Übermensch* ideáljához hasonló a francia *Renan l'Homme Supérieur*-je, de mindezek inkább egyéni etikai ideálok.

Itt van helyén röviden *Tolsztoj*-ról is megemlékeznünk, a ki visszaszeretné vezetni a társadalmat az első kereszténység egyszerű állapotára (*Gyónásom. Miben áll vallásom. 1881. Mit tegyünk? 1886. Evangéliumom. 1881. Élet. 1895.*), a szeretet bensőséget, az örök békét hirdetve, sőt utóbbi irataiban

(*Kereszténység és hazafiság.* 1895. *Katonai kötelesség.* 1896.) egyenesen veszedelmes és államfelforgató tanításokat hirdet a nasznapolyánai apostol.

Vele kapcsolatban említjük fel röviden az úgynevezett *békeművek* alatt összefoglalható munkákat s mozgalmakat, melyek az *örökbékét*, a *világbékét* czélozzák. Ezt az irányú munkásságát is a gondolkodásnak a XIX. század hozta létre. Megindítását neki köszönhetjük. És ha messze jövőben megvalósuló, talán soha el nem érhető ideálról van is itt szó, hangoztatása, szellőztetése sohasem árt és csak haszonnal járhat nemcsak a gondolatok, hanem a praktikus élet világában is.

Végig tekintve tehát a XIX. század társadalomfilozófiai termésén, mindenekelőtt ki kell mondanunk, hogy nincs az a század, mely gazdagság tekintetében hozzámérhető volna az emberi gondolkodás történetében. Az óriási haladást tett pozitív tudományok pozitív filozófiába való összefoglalásakor megalkotta Comte-nál a *szociológiát*, a társadalom pozitív tudományát, mint társadalmi fizikát. *Spencer* evoluczionizmusával egyszerre új világot vetett a társadalmi jelenségekre, vizsgálván a *társadalmi fejlődést*, hirdetvén az egyéniség védelmét az *individualizmust*, megállapítván a társadalom és az élő egyén közt található fontos különbségeket az *organicizmus* vitáiban, vizsgálva a *népek fejlődésének*, a *haladásnak* feltételeit s kutatva így az *átöröklés* társadalmi fontosságát, alkalmazva végre a *determinizmus* általános elvét a társadalmi jelenségekre, főleg a *bűnügyi* jelenségekre hatalmas forrongását és tisztázódását hozta létre e század a társadalmi jelenségekre vonatkozó összes gondolatainknak. Mind ebben segítette a nagy mértékben kifejlesztett *statisztika*. E mellett a nő társadalmi függetlenségét hirdette s nagyrészt meg is valósította, egyenjogúsítván a férfival. Végre a *társadalmi kérdés* folytonos szellőztetése által kifejlesztette, megérlelte gazdag irodalmával a világ meggyőződését a társadalmi kérdés valósága felől, egyszersmind megindította orvoslás szempontjából *úgy a munkának, mint az egyénnek társadalmi védelmét* és pedig úgy az állam részéről munkásvédő törvényekkel, mint a társadalom részéről a megfelelő szövetségi, társulásbeli eszközökkel.

Igaz, hogy sok utópiaszzerű elméletet s regényben megnyilatkozó társadalmi ábrándot is hozott magával e gazdag

irodalom, de mindez eltörpül a fennebb körvonalozott pozitív eredmények mellett.

És ha ez áttekintés talán kissé korán is készült, talán rövidsége törekvésüknél fogva kissé hiányos is, a mit magunk is érzünk s a miért a kegyes olvasó elnézését kérjük, mégis reméljük, ad némi fogalmat a század társadalomfilozófiai termésének gazdagságáról és változatos tartalmáról. S ha nagy volt e század a pozitív tudományok terén, mesésen gazdag felfedezésekben, gondoljunk csak a távoli csillagtájak elemeit megmutató szinképelemzésre, a tárgyak belsejét élénk varázsoló X sugarakra vagy a szeroterápia csodáira, úgy nagy volt e hatalmas század a társadalom, a társadalmi kérdések vizsgálatában is, nemcsak megalkotta a szociológiát, hanem gazdag és hatalmas gondolatirányokat vetett fel, melyek mindamelllett az életre is kihatottak az emberi munka, az emberi egyéniség védelmét és a nő társadalmi felszabadítását, függetlenségét teremtve meg.

Dr. Pekár Károly.